

УДК 37.013

ФУНКЦІОНАЛЬНО-РОЛЬОВІ ПОЗИЦІЇ ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Галука Ольга, аспірант кафедри початкової та дошкільної освіти, Львівський національний університет імені Івана Франка.

ORCID: 0000-0001-6257-6118

E-mail: galucka8olya@gmail.com

У статті розглядаються функціонально-рольові позиції вчителя початкової школи в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа». Зокрема, схарактеризовано типові педагогічні позиції вчителя з точки зору становища в групі (педагогічна взаємодія) та соціальної системи (соціальні ролі). Визначено соціально-професійні ролі педагога в сучасному освітньому процесі. Теоретично обґрунтовано зміст понять «тьютор», «фасилітатор», «ментор», «модератор», «коуч». З'ясовано особливості сфери функціонування зазначених ролей вчителя. Проаналізовано шляхи особистого та професійного зростання вчителів у контексті реформи НУШ.

Ключові слова: вчитель початкової школи, коуч, ментор, модератор, Нова українська школа, соціально-професійні ролі, тьютор, фасилітатор, функціонально-рольові позиції.

TEACHER'S FUNCTIONAL-ROLE POSITIONS IN THE CONTEXT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Haliuka Olha, Postgraduate Student at the Department of Primary and Preschool Education, Ivan Franko National University of Lviv.

ORCID: 0000-0001-6257-6118

E-mail: galucka8olya@gmail.com

The article deals with the functional and role positions of the primary school teacher in the context of the New Ukrainian School Concept's implementation. At the present stage of Ukraine's society development, modernization of the education system, introduction of new educational standards, the role of the teacher as an active subject of the pedagogical process is significantly increased. For this reason, the requirements for teacher's personal and professional qualities, social and professional position are reflected, which appeared in the Concept of the New Ukrainian School.

Thus, it is worth saying about the new functional and role-playing positions of the teacher – not only as a single mentor and source of knowledge, but as a coach, facilitator, tutor, moderator in the individual educational trajectory of the child. In particular, the paper characterizes typical pedagogical positions of the teacher in terms of position in the group (pedagogical interaction) and social system (social roles). Additionally, it defines the socio-professional roles of the teacher in the modern educational process.

The paper theoretically substantiates the content of the terms “tutor”, “facilitator”, “mentor”, “moderator” and “coach”:

- Tutor is a person who conducts individual or group classes with students.
- Facilitator is a teacher who stimulates and directs the process of self-seeking information and students' activity, and supports the desire for self-fulfillment, self-improvement and self-development.
- Mentor is a person who is interested in developing of his students' knowledge, skills and interpersonal relationships.

- *Moderator is a mentor, leader, who supports and organizes the active work of the group.*
- *Coach is a trainer capable of making a person a champion and educating the winners.*

The work clarifies the peculiarities of the mentioned teacher roles' sphere of functioning. Moreover, it analyzes the ways of personal and professional growth of teachers in the context of the NUS reform.

Keywords: *primary school teacher, coach, mentor, moderator, New Ukrainian School, social and professional roles, tutor, facilitator, functional and role positions.*

На сучасному етапі розвитку українського суспільства, модернізації системи освіти, введення нових освітніх стандартів значно зростає роль вчителя як активного суб'єкта педагогічного процесу, підвищуються вимоги до його особистісних і професійних якостей, соціальної та професійної позиції, що відображено в Концепції Нової української школи (НУШ). Нові принципи освіти вимагають від кожного вчителя високого професіоналізму, опанування та застосування сучасних педагогічних технологій і нових методів навчання і виховання, бажання та вміння постійно вчитись і самовдосконалюватись, творчого підходу та раціоналізму, а також готовності до змін в контексті реалізації змісту реформи НУШ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що філософсько-методологічною основою забезпечення соціально-професійного розвитку вчителя Нової української школи є особистісно орієнтовані, гуманістичні парадигми та педагогічні системи, що яскраво відображаються в наукових розробках дослідників: А. Алексюка, Ш. Амонашвілі, Ю. Бабанського, О. Сухомлинської. Проблеми особистісно-професійного розвитку педагогів досліджували О. Антонова, О. Глузман, Н. Дем'яненко, І. Зязюн, Н. Кузьміна, О. Савченко, С. Сисоева та ін.

Останні наукові розвідки, які порушують питання розширення сфери функціонально-рольових уявлень про педагогічну діяльність і введення таких позицій, ролей викладача, як модератор, тьютор, фасилітатор, ігротехнік та інші, належать Ю. Громику, З. Мірошник, Т. Ковальовій, К. Осадчій, В. Слободчикову, Ю. Турчаніновій, П. Щедровіцкому та ін.

Аналіз актуальних досліджень дав змогу з'ясувати, що вивчення нових професійних та соціальних ролей вчителя початкової школи в умовах реалізації нової освітньої реформи не знайшло широкого дослідження в українській науці й розглядається фрагментарно. Актуальність наявної проблеми важко переоцінити, тому існує потреба в подальшому визначенні підходів до її теоретичного обґрунтування.

Мета статті полягає у теоретичному визначенні функціонально-рольових позицій вчителя в контексті Нової української школи.

Однією з актуальних та чи не найголовніших проблем сучасної української освіти є підготовка компетентного, мобільного вчителя, здатного швидко й гнучко адаптуватись до освітніх змін. Вирішальним чинником у цьому контексті, на думку З. Мірошник, є особистість самого вчителя. Дослідниця вважає, що сучасний учитель «як суспільна одиниця і як особистість, і як суб'єкт спільної діяльності повинен вивчатися з точки зору його становища в групі (соціальна рольова позиція) та з погляду на його ролі та індивідуальні особливості» [6, с. 74].

Г. Андреева акцентує увагу на понятті «статус» або «позиція», що визначають місце індивіда, в нашому випадку – вчителя, у системі групового життя, те, як він сприймається в структурі діяльнісних взаємин у групі. Інша характеристика індивіда (вчителя) в групі – це «роль» [1, с. 114].

З. Мірошник вважає, що «соціальна роль – це сукупність дій, які повинна виконувати людина, що займає певний статус у соціальній системі» [6, с. 75].

На нашу думку, «роль» – функціональне призначення особистості у певному соціальному середовищі, що залежить від взаємовідносин, професійної діяльності та ієрархічної структури.

Н. Муқан, на наш погляд, дає розгорнуту характеристику типових функціонально-рольових педагогічних позицій. На її думку, «педагог може виступати як інформатор, якщо він обмежується повідомленням вимог, норм, поглядів; друг, якщо він прагне проникнути в душу дитини; диктатор, якщо він насильно впроваджує норми і ціннісні орієнтації в свідомість вихованців; радник, якщо використовує обережне умовляння; натхненник, якщо він прагне захопити (запалити) вихованців цікавими цілями, перспективами» [7, с. 154].

В умовах реалізації основних положень Концепції Нової української школи розширюються функції та можливості вчителя, з'являються нові соціально-професійні ролі педагога в освітньому процесі. Сучасний вчитель – це агент змін, тьютор, фасилітатор, модератор, коуч, ментор. Детальніше проаналізуємо ці ролі.

Згідно з Цюпак І., тьютор – особливий вчитель, що «веде індивідуальні або групові заняття із учнями, студентами, репетитор, наставник» [8, с. 51]. У тьютора інші цілі та завдання, інший стиль і спосіб спілкування з учнями. Якщо учитель-консерватор займається безпосереднім управлінням освітнього процесу, то тьютор підтримує навчання і супроводжує самоосвіту, здобуття учнями знань, формування умінь та навичок на рефлексивному рівні. У кінцевому результаті учитель відповідає за передавання певної суми знань, а тьютор лише бере участь у пошуку знань, постійно формуючи індивідуальну відповідальність за отримані знання. Основним інструментом досягнення результату учителя є використання методик викладання, у той час як тьютор опирається на постійну рефлексію досвіду самоосвіти. Погоджуємось з Цюпак І., що тьюторство здебільшого «базується на ідеї сумлінності учня, що прагне знань», і тьютор підтримує та не дає згаснути цьому вогнику, підштовхуючи учня до нових вершин [8, с. 52].

Зазначимо, що ідея тьюторства є безперечно цінним новим підходом організації освітнього процесу, що може слугувати ефективним способом формування в учнів навичок самостійного пізнання, пошуку інформації та на накопичення позитивного досвіду на основі рефлексивного підходу. Вчитель-тьютор – вільний, компетентний, мобільний педагог, що здатний якомога ширше розкрити потенціал своїх учнів та «підштовхнути» до нових відкриттів.

Забавляєва Т., Пюрко В. стверджують, що фасилітатор – це «вчитель, який стимулює та скеровує процес самостійного пошуку інформації та спільної діяльності учнів, підтримує прагнення до самореалізації, самовдосконалення та саморозвитку» [2, с. 119]. Фасилітатор не зацікавлений у підсумках обговорення конкретних питань, не представляє інтереси жодної з груп учасників чи персоналій і не бере прямої участі в обговоренні, але несе відповідальність за якісне виконання завдань і є радше супровідником навчальної групи у їхньому особистому розвитку. Дослідники виділяють основне завдання учителя-фасилітатора – організація спілкування всіх учасників обговорення з нейтральної сторони, налагодження ефективного обміну думками таким чином, щоб зіткнення думок перейшло в конструктивне русло, розбіжності були успішно подолані і прийнятне рішення було вироблено [2, с. 119].

Фасилітатор, на нашу думку, незалежний, об'єктивний, комунікативний педагог, який вміє вдало організувати процес навчання. Найважливішим результатом роботи фасилітатора вважаємо сформовану здатність учнів вступати в диспути, дискусії, конструктивні діалоги, вміння доводити свої думки, аналізувати пропозиції та висловлювання інших, поважати ідеї інакодумців.

3. Мірошник у своєму дослідженні так характеризує роль «фасилітатора»:

- вчитель, що позитивно впливає на загальний настрій учнів, сприяє ефективній діяльності кожного суб'єкта, виникненню позитивних почуттів суб'єктів взаємодії;
- психолог, який розуміє й приймає внутрішній світ своїх учнів у безоцінній манері;
- вчитель, що виступає не як керівник, а як партнер, помічник;
- педагог, який створює умови для самостійного активного навчання, стимулюючи допитливість і пізнавальні мотиви учнів, їх групову навчальну роботу, підтримуючи в них прагнення до співпраці;
- вчитель, що надає можливість частіше вступати в діалоги з учнями;
- педагог, що посилається на думки своїх вихованців, частіше посміхається на уроках [5, с. 350].

Як зазначають науковці, модератор – це наставник, керівник, який здійснює підтримку і організацію активної роботи групи [3, с. 49].

В Концепції Нової української школи обґрунтовується роль учителя як роль модератора і фасилітатора. Завдання модератора – не «наповнювати» дітей знаннями, а навчити знаходити інформацію і критично опрацьовувати її, читати матеріал не для учителя і батьків, а для себе, застосовувати знання на практиці у життєво важливих ситуаціях, математику практикувати не задля математики, а для життя, через маніпуляції з різними об'єктами [3, с. 49].

Як бачимо, потенційні ролі сучасного вчителя взаємопов'язані та взаємообумовлені, спрямовані на конкретне педагогічне середовище, здійснення індивідуального та диференційованого підходів, професійній діяльності з різним контингентом учнів. Залежно від мети освітніх завдань, вчитель підпорядковується виконанню певних функціонально-рольових позицій: не лише дає знання, а й виховує, скеровує формування індивідуальних якостей, необхідних для життєдіяльності особистості в соціумі.

Роль педагога як коуча, відповідно до Концепції НУШ, полягає у здатності «робити з людини чемпіона», тобто мова йде про виховання переможців [4, с. 53].

Як зазначають науковці, коуч (тренер) «допомагає знайти відповіді на запитання підопічних, відпрацьовує (відтреновує) до автоматизму різні життєві та професійні ситуації». Джерела коучингу лежать у спортивному тренерстві, позитивній, когнітивній й організаційній психології, в уявленні про усвідомлене життя й можливості постійного й цілеспрямованого розвитку людини [3, с. 57].

На нашу думку, коучинг сприяє формуванню лідерських якостей учнів, дозволяє не тільки ефективно розв'язувати навчальні завдання, але й створює атмосферу згуртованості, формує єдину команду, у якій учні вчаться співпрацювати заради спільної мети.

У контексті нових функціонально-рольових позицій вчителя, поняття «ментор» як термін почали використовувати в значенні синоніма до слів «учитель», «порадник»,

«наставник», «консультант». Як зазначає Андреева Г., ментор – це людина, що зацікавлена в розвитку знань, умінь, навичок та міжособистісних стосунків своїх вихованців [1, с. 119]. На відміну від наставника, ментор самостійно встановлює інтенсивність та напрямок навчання та виховання. Дослідниця виділяє головне завдання ментора – допомагати тоді, коли дитина просить про допомогу [1, с. 120]. Андреева Г. стверджує, що хоч «ці два терміни часто вживаються як синоніми, є доволі суттєва відмінність між наставниками та менторами. Перший призначається, щоб допомогти досягнути цілі групи, колективу, установи, закладу, компанії. Другого можна вибрати, щоб досягнути індивідуального зростання» [1, с. 120].

Отже, можемо стверджувати, що ментор – компетентний вчитель, готовий надати психологічну допомогу дитині, створити атмосферу ситуації успіху, підтримати вихованця у моменти невдач та застерегти від можливих провалів.

Нова школа потребує нового вчителя, який зможе стати агентом змін. Реформою передбачено низку стимулів для особистого і професійного зростання, щоб залучити до професії найкращих. Вітчизняна школа буде успішна, якщо до неї прийде успішний вчитель. Він – успішний вчитель і фахівець – вирішить дуже багато питань щодо якості викладання, обсягу домашніх завдань, комунікації з дітьми та адміністрацією школи. До дітей має прийти людина-лідер, яка може вести за собою, яка любить свій предмет, яка його фахово викладає.

Насамперед учителю буде надано академічну свободу. Вчитель зможе готувати власні авторські навчальні програми, власноруч вибирати підручники, методи, стратегії, способи і засоби навчання; активно виражати власну фахову думку. Держава гарантуватиме йому свободу від втручання у професійну діяльність.

Велика увага приділятиметься матеріальному стимулюванню. У проєкті Закону «Про освіту» закладена норма про підвищення місця вчителя у єдиній тарифній сітці. Учителі, які пройдуть добровільну незалежну сертифікацію, будуть отримувати певну доплату.

Суттєвих змін зазнає процес і зміст професійної підготовки вчителя.

Майбутніх учителів навчатимуть, спираючись на особистісно орієнтований та компетентнісний підходи, у контексті професійної підготовки їм будуть пропонувати основи управління освітнім процесом, давати знання з психології групової динаміки тощо. У зв'язку з цим варто говорити про нову роль вчителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини.

Варто зазначити, що збільшиться кількість моделей підготовки вчителя. Форми підвищення кваліфікації буде диверсифіковано: курси при ІППО, семінари, вебінари, онлайн курси, конференції, самоосвіта (визнання сертифікатів). Вчитель отримає право вибору місця і способу підвищення кваліфікації.

Законом України «Про освіту» передбачено, що держава буде підтримувати вчительські професійні спільноти. На допомогу вчителю буде створено освітній портал з методичними та дидактичними матеріалами, енциклопедіями, мультимедійними підручниками та інтерактивними онлайн-ресурсами.

Можемо констатувати, що залежно від потреб та умов освітнього процесу стають ширшими можливості як вчителів, так і учнів сучасної школи. Таким чином, варто говорити про нові функціонально-рольові позиції вчителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора та ментора

в індивідуальній освітній траєкторії дитини.

Опанування новими ролями й ефективне виконання вимагає суттєвих змін у професійній підготовці вчителя. Так як сучасна школа потребує мобільних, «гнучких» вчителів, здатних комплексно дотримуватись функціонально-рольових позицій, важливо забезпечити урізноманітнення кваліфікацій і переліку освітніх професій.

Отже, у своїй діяльності вчителю потрібно переосмислити власну позицію в освітньому процесі, оновити професійне мислення, зосередити увагу на самоосвіті, систематичному аналізі власної педагогічної діяльності, відстеженні результативності своєї роботи через систему моніторингу.

Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні детермінантів, що визначають функціонально-рольові позиції вчителя початкових класів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г. М. Социальная психология. Москва: Аспект Пресс, 1999. 376 с.
2. Забавляева Т. А., Пюрко В. Є. Організація навчально-виховного процесу на засадах педагогіки партнерства в умовах реалізації Концепції нової української школи. *Особистісно-професійний розвиток вчителя в умовах реалізації Концепції Нової української школи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Мелітополь, 14–16 червня 2018 р.). Мелітополь: ФОП Однорог Т. В., 2018.
3. Нова українська школа: poradnyk dlia vchytelia / za zag. red. N. M. Bibik. Kyiv: Litera LTD, 2018. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Новини/2018/12/12/11/20-11-2018rekviz.pdf>
4. Концепція Нової української школи. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf>
5. Мірошник З. М. Вивчення особистості вчителя в контексті його рольової позиції. *Наука і освіта*. 2010. Спец. вип.: проект «Когніт. процеси та творчість». С. 349–352.
6. Мірошник З. М., Хомуленко Т. Б. Про рольову структуру особистості вчителя початкових класів. *Педагогіка та психологія*. 2011. Вип. 40(2). С. 72–80.
7. Мукан Н. В. Неперервна педагогічна освіта вчителів загальноосвітніх шкіл: професійне становлення та розвиток (на матеріалах Великої Британії, Канади, США): монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. 284 с.
8. Цюпак І. М. Сутність дефініції «тьютор» у сучасному просторі дошкільної освіти. *Підготовка сучасного педагога дошкільної та початкової освіти в умовах розбудови Нової української школи*: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. Херсон: Борисфен-про, 2018. С. 51–53.

REFERENCES

1. Andreeva, G. M. (1999). *Sotsialnaya psikhologiya*. Moskva: Aspekt Press [in Russian].
2. Zabavliaeva, T. A., Piurko, V. Ye. (2018). *Orhanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu na zasadakh pedahohiky partnerstva v umovakh realizatsii Kontseptsii novoi ukrainskoi shkoly*. *Osobystisno-profesiinyi rozvytok vchytelia v umovakh realizatsii Kontseptsii Novoi ukrainskoi shkoly*: proceedings of the Scientific and Practical Conference. Melitopol: FOP Odnoroh T. V. [in Ukrainian].
3. Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia. (2018). N. M. Bibik (Ed.). Kyiv: Litera LTD. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Novyny/2018/12/12/11/20-11-2018rekviz.pdf> [in Ukrainian].
4. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf> [in Ukrainian].
5. Mirosnyk, Z. M. (2010). *Vyvchennia osobystosti vchytelia v konteksti yoho rolivovoi pozytsii*. *Nauka i osvita*. Spets. vyp.: proekt «Kognit. protsesy ta tvorchist», 349–352 [in Ukrainian].
6. Mirosnyk, Z. M., Khomulenko, T. B. (2011). *Pro rolivovu strukturu osobystosti vchytelia pochatkovykh klasiv*. *Pedahohika ta psykhohiia*, 40(2), 72–80 [in Ukrainian].
7. Mukan, N. V. (2010). *Neperervna pedahohichna osvita vchyteliv zahalnoosvitnikh shkil: profesiine stanovlennia ta rozvytok (na materialakh Velykoi Brytanii, Kanady, SShA)*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].
8. Tsiupak, I. M. (2018). *Sutnist defynitsii «tiutor» u suchasnomu prostori doshkilnoi osvity*. *Pidhotovka suchasnoho pedahoha doshkilnoi ta pochatkovoї osvity v umovakh rozbudovy Novoi ukrainskoi shkoly*: proceedings of the Scientific and Practical Conference. Kherson: Borysfen-pro, 51–53 [in Ukrainian].